

Hof van Justitie EG, 7 maart 1995, Shevill v Presse Alliance

PROCESRECHT – Internationale rechtsmacht – plaats van schadebrengende feit publicatie – grensoverschrijdende bevoegdheid – art. 5(3) EEX-Verdrag

• [Ratio bijzondere bevoegdheid art 5\(3\) EEX-Verdrag is nauwe band tussen vordering en staat van de rechter](#)

Deze regel van bijzondere bevoegdheid berust op het bestaan van een bijzonder nauw verband tussen de vordering en een andere rechter dan die van de staat van de woonplaats van de verweerder, zodat de bevoegdheid van deze rechter wordt gerechtvaardigd door de eisen van een goede rechtsbedeling en een nuttige procesinrichting.

• [Wanneer plaats van veroorzakend feit en plaats van schade niet samenvallen, zijn beide plaatsen aan te merken als “plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan”](#)

Wanneer de plaats waar zich een feit heeft voorgedaan dat een aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad kan meebrengen, en de plaats waar door dit feit schade is ontstaan, niet samenvallen, moet de uitdrukking "plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan" in artikel 5, sub 3, van het Executieverdrag aldus worden verstaan dat zowel de plaats waar de schade is ingetreden, als de plaats van de veroorzakende gebeurtenis is bedoeld, zodat de verweerder ter keuze van de verzoeker kan worden opgeroepen voor de rechter hetzij van de plaats waar de schade is ingetreden, hetzij van de plaats van de veroorzakende gebeurtenis die aan de schade ten grondslag ligt.

• [Ingeval van belediging door persartikel is de plaats van de uitgever de plaats van de veroorzakende gebeurtenis en die rechter – die in de regel evenzeer bevoegd is ex art. 2 EEX-Verdrag – is grensoverschrijdend bevoegd terzake van volledige schade](#)

In het geval van belediging door middel van een op het grondgebied van meerdere Lid-Staten verspreid artikel in de pers, kan de plaats van de veroorzakende gebeurtenis enkel de plaats zijn, waar de uitgever van de betrokken publicatie is gevestigd, voor zover dit de plaats is waar het schadebrengende feit zijn oorsprong vindt en vanwaar de belediging is geuit en in omloop is gebracht. Het gerecht van de plaats waar de uitgever van de beledigende publicatie is gevestigd, moet daarom bevoegd zijn kennis te nemen van de vordering tot vergoeding van de volledige schade die door de onrechtmatige daad is veroorzaakt. Dit gerecht is in de regel echter ook het forum dat in beginsel uit hoofde van artikel 2, eerste alinea, van het Executieverdrag bevoegd is

• [De rechter van de plaats waar de schade optreedt is enkel bevoegd ter zake van de in die staat toegebrachte schade](#)

De gerechten van elke verdragsluitende staat waar de beledigende publicatie is verspreid en waar de gelaedeerde stelt dat zijn goede naam is aangetast, zijn bevoegd om kennis te nemen van de geschillen betreffende schade die in deze staat aan de goede naam van de gelaedeerde is toegebracht. Overeenkomstig het vereiste van een goede rechtsbedeling immers, dat aan de bijzondere bevoegdheidsregel van artikel 5, sub 3, ten grondslag ligt, verkeert het gerecht van elke verdragsluitende staat waar de beledigende publicatie is verspreid en de gelaedeerde stelt in zijn goede naam te zijn aangetast, wat de relatieve bevoegdheid betreft, in de beste positie om te beoordelen of de goede naam van de gelaedeerde in die staat is aangetast en de omvang van de desbetreffende schade te bepalen.

Vindplaatsen: Jur. 1995, p. I-0415; NJ 1996, 269, m.nt. de Boer.

Hof van Justitie EG, 7 maart 1995

(Rodríguez Iglesias, Schockweiler, Kapteyn, Gulmann, Mancini, Kakouris, Moitinho de Almeida, Murray, Edward, Puissechet, Hirsch)

Zaak C-68/93

[X] Shevill,
Ixora Trading Inc.,
Chequepoint SARL,
Chequepoint International Ltd,
tegen
Presse Alliance SA.

1 Bij beschikking van 1 maart 1993, ingekomen bij het Hof op 15 maart daaraanvolgend, heeft het House of Lords krachtens het Protocol van 3 juni 1971 betreffende de uitlegging door het Hof van Justitie van het Verdrag van 27 september 1968 betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken (PB 1972, L 299, blz. 32), zoals gewijzigd bij het Verdrag van 9 oktober 1978 inzake de toetreding van het Koninkrijk Denemarken, Ierland en het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Noord-Ierland (PB 1978, L 304, blz. 1 en - gewijzigde tekst - blz. 77) en bij het Verdrag van 25 oktober 1982 inzake de toetreding van de Helense Republiek (PB 1982, L 388, blz. 1, hierna: "het Executieverdrag"), zeven prejudiciële vragen gesteld over de uitlegging van artikel 5, sub 3, van het Executieverdrag.

2 Deze vragen zijn gerezen in het kader van een geschil tussen [X] Shevill, van Britse nationaliteit en wonende in North Yorkshire in Engeland, de vennootschappen Chequepoint SARL, Ixora Trading Inc. en Chequepoint International Ltd enerzijds en Presse Alliance SA, een vennootschap naar Frans recht die te Parijs is gevestigd anderzijds, betreffende de bepaling van de gerechten die bevoegd zijn kennis te nemen van een rechtsvorde-

ring tot vergoeding van de schade als gevolg van de publicatie van een beledigend artikel in de pers.

3 Blijkens het dossier publiceerde Presse Alliance SA, uitgever van het dagblad "France-Soir", op 23 september 1989 een artikel over een inval door de narcoticabrigade van de Franse politie in een van de door Chequepoint SARL in Parijs geëxploiteerde wisselkantoren. In dit artikel, dat was gebaseerd op inlichtingen van het persbureau France Presse, werden de vennootschap "Chequepoint" en "een jonge vrouw, [X]" met name genoemd.

4 Chequepoint SARL, een vennootschap naar Frans recht die te Parijs is gevestigd, exploiteert sedert 1988 wisselkantoren in Frankrijk. Er is niet gesteld, dat zij ook een vestiging in Engeland of Wales heeft.

5 [X] Shevill was in de zomer van 1989 gedurende drie maanden als tijdelijk medewerkster in dienst bij Chequepoint SARL te Parijs. Op 26 september 1989 is zij naar Engeland teruggekeerd.

6 Ixora Trading Inc., die niet een vennootschap naar Engels recht is, exploiteert sedert 1974 wisselkantoren onder de naam "Chequepoint" in Engeland.

7 Chequepoint International Ltd, een houdstermaatschappij naar Belgisch recht die te Brussel is gevestigd, controleert Chequepoint SARL en Ixora Trading Inc.

8 Van mening dat het hierboven genoemd artikel beledigend was, voorzover daarin werd gesuggereerd dat zij deel uitmaakten van een netwerk van handelaars in verdovende middelen, waarvoor zij geld hadden witgewassen, daagden Shevill, Chequepoint SARL, Ixora Trading Inc. en Chequepoint International Limited op 17 oktober Presse Alliance SA wegens belediging voor de High Court of England and Wales, en vorderden zij schadevergoeding met betrekking tot de exemplaren van France-Soir die zowel in Frankrijk als in andere Europese landen waren verspreid, met inbegrip van de exemplaren die in Engeland en Wales waren verkocht. Later wijzigden verzoeksters hun vordering en trokken zij elke verwijzing naar de buiten Engeland en Wales verkochte exemplaren in. Aangezien het Engelse recht in geval van belediging een vermoeden van schade kent, hebben verzoeksters niet behoeven te bewijzen, dat als gevolg van de publicatie van het gewraakte artikel schade was geleden.

9 Het staat vast dat "France-Soir" voornamelijk in Frankrijk wordt verspreid; in het Verenigd Koninkrijk is de verspreiding, die door onafhankelijke distributeurs wordt verzorgd, zeer gering. In Frankrijk zijn van het gewraakte nummer van "France-Soir" naar schatting meer dan 237 000 exemplaren verkocht, en in andere Europese landen bijna 15 500, waarvan 230 in Engeland en Wales (5 in Yorkshire).

10 Op 23 november 1989 publiceerde "France-Soir" een tekst, waarin het zijn excuses aanbood en verklaarde dat het niet had willen suggereren, dat een van de eigenaars van de Chequepoint-wisselkantoren of mevrouw Shevill betrokken was geweest bij handel in verdovende middelen of witwassen.

11 Bij exceptie van 7 december 1989 betwistte Presse Alliance SA de bevoegdheid van de High Court of England and Wales om kennis te nemen van het ge-

schil, op grond dat zich geen schadebrengend feit in de zin van artikel 5, sub 3, van het Executieverdrag had voorgedaan in Engeland.

12 Deze exceptie werd verworpen bij beschikking van 10 april 1990. Het daartegen ingestelde beroep werd verworpen bij beschikking van 14 mei 1990.

13 Op 12 maart 1991 verwierp de Court of Appeal het door Presse Alliance SA tegen laatstgenoemde beschikking ingestelde beroep, maar hield hij de uitspraak omtrent de vordering van Chequepoint International Ltd aan.

14 Presse Alliance SA stelde tegen deze uitspraak beroep in bij het House of Lords.

15 Presse Alliance betoogde, zakelijk weergegeven, dat volgens artikel 2 van het Executieverdrag de Franse rechterlijke instanties bevoegd waren van het geschil kennis te nemen, en de Engelse rechter niet bevoegd was op grond van artikel 5, sub 3, van het Executieverdrag, aangezien de "plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan", als bedoeld in die bepaling, in Frankrijk was gelegen en zich in Engeland geen schadebrengend feit had voorgedaan.

16 Van oordeel dat het geschil vragen deed rijzen omtrent de uitlegging van het Executieverdrag, heeft het House of Lords bij beschikking van 1 maart 1993 besloten de behandeling van de zaak te schorsen totdat het Hof bij wege van prejudiciële beslissing uitspraak heeft gedaan op de volgende vragen:

"1. Is in het geval van belediging door middel van een krantartikel "de plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan" in de zin van artikel 5, sub 3, van het Executieverdrag

(a) de plaats waar de krant is gedrukt en in het verkeer gebracht; of

(b) de plaats of plaatsen waar de krant door particulieren is gelezen; of

(c) de plaats of plaatsen waar de eiser een grote faam geniet?

2. Indien en voor zover het antwoord op de eerste vraag het antwoord onder (b) is, kan het bestaan van een "schadebrengend feit" dan slechts worden aangenomen wanneer één of meer lezers de eisende partij kende(n) (of althans van zijn bestaan afwist(en)) en begre(e)p(en) dat met de beledigende aantijgingen op hem werd gedoeld?

3. Indien en voor zover in meer dan één land schade is geleden (omdat de krant behalve in de Lid-Staat waar zij is gedrukt en in het verkeer gebracht, nog in ten minste één andere Lid-Staat is verspreid), is er dan sprake van een afzonderlijk schadebrengend feit (of afzonderlijke schadebrengende feiten) in elke Lid-Staat waar de krant is verspreid, zodat elk van die Lid-Staten krachtens artikel 5, sub 3, rechtsmacht bezit, en zo ja, hoeveel schade moet het feit hebben veroorzaakt of welk percentage van de totale schade moet het vertegenwoordigen?

4. Indien niet is aangetoond dat daadwerkelijk schade is veroorzaakt, kan het begrip "schadebrengend feit" dan aldus worden opgevat, dat het ook feiten omvat ter zake waarvan naar nationaal recht een rechtsvordering kan

worden ingesteld zonder dat het bestaan van schade behoeft te worden bewezen?

5. Moet de nationale rechter voor de beantwoording van de vraag, of (of waar) zich een "schadebrengend feit" in de zin van artikel 5, sub 3, heeft voorgedaan, ook andere dan zijn eigen regels in aanmerking nemen, en zo ja, welke andere regels of welke andere bepalingen van materieel recht, procesrecht of bewijsrecht?

6. Indien de nationale rechter in een zaak ter zake van beledigingschrift tot de conclusie komt, dat er binnen zijn rechtsgebied materiaal is gepubliceerd (of openbaar gemaakt) waardoor de goede naam van de betrokkene moet worden geacht - in elk geval enigermate - te zijn aangetast, is het voor de aanvaarding van rechtsmacht dan relevant, dat rechters van andere Lid-Staten met betrekking tot vergelijkbaar materiaal eventueel tot een andere conclusie kunnen komen?

7. Indien een rechter heeft te beslissen of hij krachtens artikel 5, sub 3, van het Executieverdrag bevoegd is uitspraak te doen in een zaak, welke voorwaarden dient hij dan te stellen aan het door de eisende partij te leveren bewijs

(a) in het algemeen, en

(b) met betrekking tot kwesties die (indien hij zich bevoegd verklaart) bij de behandeling van de zaak ten gronde niet opnieuw worden onderzocht?"

De eerste, de tweede, de derde en de zesde vraag

17 Met zijn eerste, tweede, derde en zesde vraag, die gezamenlijk moeten worden onderzocht, vraagt de verwijzende rechter het Hof in wezen om een uitlegging van het in artikel 5, sub 3, van het Executieverdrag gebezigde begrip "plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan" om te bepalen welke gerechten bevoegd zijn uitspraak te doen met betrekking tot een rechtsvordering tot vergoeding van schade die de gelaedeerde heeft geleden als gevolg van de verspreiding van een beledigend artikel in de pers in meerdere verdragsluitende staten.

18 Voor de beantwoording van deze vragen dient er eerst aan te worden herinnerd dat in afwijking van de algemene regel in artikel 2 van het Executieverdrag, volgens welke de gerechten van de staat van de woonplaats van de verweerder bevoegd zijn, in artikel 5, sub 3, van het Executieverdrag wordt bepaald:

"De verweerder die woonplaats heeft op het grondgebied van een verdragsluitende staat, kan in een andere verdragsluitende staat voor de navolgende gerechten worden opgeroepen: (...)

(...)

3) ten aanzien van verbintenissen uit onrechtmatige daad: voor het gerecht van de plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan.

(...)"

19 **Het is vaste rechtspraak** (zie arresten van **30 november 1976, zaak 21/76, Bier, Jurispr. 1976, blz. 1735**, r.o. 11, en **11 januari 1990, zaak C-220/88, Dumez France, Jurispr. 1990, blz. I-49**, r.o. 17) **dat deze regel van bijzondere bevoegdheid die ter keuze van de verzoeker staat, berust op het bestaan van een bijzonder nauw verband tussen de vordering en een andere rechter dan die van de staat van de woonplaats van**

de verweerder, zodat de bevoegdheid van deze rechter wordt gerechtvaardigd door de eisen van een goede rechtsbedeling en een nuttige procesinrichting.

20 Vervolgens dient te worden benadrukt, dat het Hof in het reeds aangehaalde **arrest Bier** (r.o. 24 en 25) voor recht heeft verklaard, **dat ingeval de plaats waar zich een feit heeft voorgedaan dat een aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad kan meebrengen, en de plaats waar door dit feit schade is ontstaan, niet samenvalLEN, de uitdrukking "plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan" in artikel 5, sub 3, van het Executieverdrag aldus moet worden verstaan dat zowel de plaats waar de schade is ingetreden, als de plaats van de veroorzakende gebeurtenis is bedoeld, zodat de verweerder ter keuze van de verzoeker kan worden opgeroepen voor de rechter hetzij van de plaats waar de schade is ingetreden, hetzij van de plaats van de veroorzakende gebeurtenis die aan de schade ten grondslag ligt.**

21 In dat arrest heeft het Hof zich namelijk op het standpunt gesteld (r.o. 15 en 17), dat de plaats van de veroorzakende gebeurtenis niet minder dan de plaats van intreden van de schade, al naar het geval, van betekenis kan zijn als aanknopingspunt voor de rechterlijke bevoegdheid, daar elk van deze aanknopingspunten naar gelang van de omstandigheden een bijzonder nuttig uitgangspunt kan vormen voor de bewijslevering en de procesvoering.

22 Het Hof voegde daaraan toe (r.o. 20), dat de aanwijzing van alleen de plaats van de veroorzakende gebeurtenis in tal van gevallen zou leiden tot een versmelting van de bevoegdheden, voorzien in de artikelen 2 en 5, sub 3, van het Executieverdrag, dusdanig dat het nuttig effect van laatstgenoemde bepaling daarbij verloren zou gaan.

23 Hetgeen hier is vastgesteld met betrekking tot materiële schade moet eveneens, op dezelfde gronden, gelden voor andere dan vermogensschade, in het bijzonder voor de schade als gevolg van de aantasting van de eer en goede naam van een natuurlijk persoon of rechtspersoon door een beledigende publikatie.

24 **In het geval van belediging door middel van een op het grondgebied van meerdere Lid-Staten verspreid artikel in de pers, kan de plaats van de veroorzakende gebeurtenis enkel de plaats zijn, waar de uitgever van de betrokken publikatie is gevestigd, voor zover dit de plaats is waar het schadebrengende feit zijn oorsprong vindt en vanwaar de belediging is geuit en in omloop is gebracht.**

25 Het gerecht van de plaats waar de uitgever van de beledigende publicatie is gevestigd, moet daarom bevoegd zijn kennis te nemen van de vordering tot vergoeding van de volledige schade die door de onrechtmatige daad is veroorzaakt.

26 Dit gerecht is in de regel echter ook het forum dat in beginsel uit hoofde van artikel 2, eerste alinea, van het Executieverdrag bevoegd is.

27 Zoals het Hof heeft beslist in het **arrest Bier** (reeds aangehaald), moet de verzoeker daarom de mogelijkheid worden toegekend om zijn rechtsvordering ook op de plaats van het intreden van de schade in te stellen,

omdat artikel 5, sub 3, van het Executieverdrag anders zinledig zou worden.

28 De plaats van het intreden van de schade is de plaats waar het feit dat de aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad van de laedens teweegbrengt, de schadelijke gevolgen voor de gelaedeerde heeft voortgebracht.

29 In een situatie waarin de belediging door middel van de pers een internationaal karakter heeft, manifesteert de aantasting van de eer, de goede naam of het aanzien van een natuurlijk persoon of een rechtspersoon zich op de plaatsen waar de publikatie wordt verspreid, wanneer de gelaedeerde daar bekend is.

30 Daaruit volgt, dat de gerechten van elke verdragsluitende staat waar de beledigende publikatie is verspreid en waar de gelaedeerde stelt dat zijn goede naam is aangetast, bevoegd zijn om kennis te nemen van de geschillen betreffende schade die in deze staat aan de goede naam van de gelaedeerde is toegebracht.

31 Overeenkomstig het vereiste van een goede rechtsbedeling immers, dat aan de bijzondere bevoegdheidsregel van artikel 5, sub 3, ten grondslag ligt, verkeert het gerecht van elke verdragsluitende staat waar de beledigende publikatie is verspreid en de gelaedeerde stelt in zijn goede naam te zijn aangetast, wat de relatieve bevoegdheid betreft, in de beste positie om te beoordelen of de goede naam van de gelaedeerde in die staat is aangetast en de omvang van de desbetreffende schade te bepalen.

32 Aan het feit dat verscheidene aspecten van eenzelfde geschil door verschillende gerechten worden beoordeeld, kleven weliswaar bezwaren, doch de verzoeker heeft altijd de mogelijkheid om zijn vordering in haar geheel voor het gerecht van ofwel de woonplaats van de verweerder, ofwel de plaats van vestiging van de uitgever van de beledigende publikatie te brengen.

33 Gelet op een en ander, dient op de eerste, de tweede, de derde en de zesde vraag van het House of Lords te worden geantwoord, dat de in artikel 5, sub 3, van het Executieverdrag gebezigde uitdrukking "plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan", in geval van belediging door middel van een in verschillende verdragsluitende staten verspreid artikel in de pers, aldus moet worden uitgelegd dat de gelaedeerde tegen de uitgever een rechtsvordering tot schadevergoeding kan instellen voor ofwel de gerechten van de verdragsluitende staat van de plaats van vestiging van de uitgever van de beledigende publikatie, die bevoegd zijn de vordering betreffende de volledige schade als gevolg van de belediging toe te wijzen, ofwel de gerechten van elke verdragsluitende staat waar de publikatie is verspreid en waar de gelaedeerde stelt in zijn goede naam te zijn aangetast, welke gerechten enkel bevoegd zijn kennis te nemen van de geschillen betreffende de in de staat van het geadieerde gerecht toegebrachte schade.

De vierde, de vijfde en de zevende vraag

34 Met zijn vierde, vijfde en zevende vraag, die gezamenlijk moeten worden onderzocht, wenst de verwijzende rechter in wezen te vernemen of hij, om zich bevoegd te verklaren als forum van de plaats waar de schade is ingetreden, overeenkomstig artikel 5, sub

3, van het Executieverdrag, zoals uitgelegd door het Hof, gehouden is andere specifieke regels te eerbiedigen dan die welke in zijn eigen nationale recht zijn vastgesteld met betrekking tot de voorwaarden op basis waarvan moet worden beoordeeld of het betrokken feit als een schadebrengend feit is aan te merken, en de voorwaarden voor het bewijs van het bestaan en de omvang van de schade die door het slachtoffer van de belediging wordt gesteld.

35 Voor een antwoord op die vragen is allereerst van belang, dat het Executieverdrag niet tot doel heeft het materiële en formele recht van de diverse verdragsluitende staten één te maken, maar de rechterlijke bevoegdheid voor de beslechting van civiel- en handelsrechtelijke geschillen tussen de verdragsluitende staten te verdelen en de tenuitvoerlegging van rechterlijke beslissingen te vergemakkelijken (arrest van 15 mei 1990, zaak C-365/88, Hagen, Jurispr. 1990, blz. I-1845, r.o. 17).

36 Het is overigens vaste rechtspraak, dat voor de regels van procesrecht te rade moet worden gegaan bij de nationale regels die door de geadieerde rechter moeten worden toegepast, mits de toepassing van die regels geen afbreuk doet aan het nuttig effect van het Executieverdrag (idem, r.o. 19 en 20).

37 Op het gebied van de niet-contractuele aansprakelijkheid, waarop de prejudiciële vragen betrekking hebben, wordt in het Executieverdrag enkel bepaald, welk(e) gerecht(en) met inachtneming van de plaats of de plaatsen waar zich een feit heeft voorgedaan dat als schadebrengend wordt beschouwd, bevoegd is (zijn) om van het geschil kennis te nemen.

38 Daarentegen wordt daarin niet gepreciseerd, onder welke voorwaarden het schadeteweegbrengende feit ten aanzien van de gelaedeerde als een schadebrengend feit kan worden beschouwd, en evenmin welke bewijzen de verzoeker voor het aangezochte gerecht moet leveren om het in staat te stellen, de gegrondheid van zijn rechtsvordering te beoordelen.

39 Deze vragen dienen uitsluitend te worden uitgemakt door de aangezochte nationale rechter, die daarbij het materiële recht toepast dat door de conflictenregels van zijn nationale recht wordt aangewezen, mits deze toepassing geen afbreuk doet aan het nuttig effect van het Executieverdrag.

40 De omstandigheid dat het op het geschil in het hoofdgeding toepasselijke nationale recht in geval van belediging een vermoeden van schade kent, op grond waarvan de verzoeker niet het bestaan en de omvang van de schade behoeft te bewijzen, kan dus niet in de weg staan aan de toepassing van artikel 5, sub 3, van het Executieverdrag teneinde te bepalen welke gerechten relatief bevoegd zijn om kennis te nemen van de rechtsvordering tot vergoeding van de schade als gevolg van grensoverschrijdende belediging door middel van de pers.

41 Mitsdien moet aan de verwijzende rechter worden geantwoord, dat de voorwaarden op basis waarvan moet worden beoordeeld of het betrokken feit als een schadebrengend feit is aan te merken, en de voorwaarden voor het bewijs van het bestaan en de omvang van

de schade die door het slachtoffer van de belediging wordt gesteld, niet door het Executieverdrag worden geregeld, maar worden beheerst door het materiële recht dat door de conflictenregels van het nationale recht van de aangezochte rechter wordt aangewezen, mits deze toepassing geen afbreuk doet aan het nuttig effect van het Executieverdrag.

Kosten

42 De kosten door de Britse, de Duitse, de Franse en de Spaanse regering alsmede door de Commissie van de Europese Gemeenschappen wegens indiening van hun opmerkingen bij het Hof gemaakt, kunnen niet voor vergoeding in aanmerking komen. Ten aanzien van de partijen in het hoofdgeding is de procedure als een aldaar gerezen incident te beschouwen, zodat de nationale rechterlijke instantie over de kosten heeft te beslissen.

Het Hof van Justitie, uitspraak doende op de door het House of Lords bij beschikking van 1 maart 1993 gestelde vragen, verklaart voor recht:

1) De uitdrukking "plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan", die wordt gebezigd in artikel 5, sub 3, van het Verdrag van 27 september 1968 betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken, zoals gewijzigd bij het Verdrag van 9 oktober 1978 inzake de toetreding van het Koninkrijk Denemarken, Ierland en het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Noord-Ierland en bij het Verdrag van 25 oktober 1982 inzake de toetreding van de Helleense Republiek, moet in geval van belediging door middel van een in verschillende verdragsluitende staten verspreid artikel in de pers aldus worden uitgelegd dat de gelaedeerde tegen de uitgever een rechtsvordering tot schadevergoeding kan instellen voor ofwel de rechten van de verdragsluitende staat van de plaats van vestiging van de uitgever van de beledigende publikatie, die bevoegd zijn de vordering betreffende de volledige schade als gevolg van de belediging toe te wijzen, ofwel de gerechten van elke verdragsluitende staat waar de publikatie is verspreid en waar de gelaedeerde stelt in zijn goede naam te zijn aangetast, welke gerechten enkel bevoegd zijn kennis te nemen van de geschillen betreffende de in de staat van het geadieerde gerecht veroorzaakte schade.

2) De voorwaarden op basis waarvan moet worden beoordeeld of het betrokken feit als een schadebrengend feit is aan te merken, en de voorwaarden voor het bewijs van het bestaan en de omvang van de schade die door het slachtoffer van de belediging wordt gesteld, worden niet door het Executieverdrag geregeld, maar worden beheerst door het materiële recht dat door de conflictenregels van het nationale recht van de aangezochte rechter wordt aangewezen, mits deze toepassing geen afbreuk doet aan het nuttig effect van het Executieverdrag.

Conclusie A-G Darmon:

1. Bij beschikking van 1 maart 1993 heeft het House of Lords om een prejudiciële beslissing verzocht over de

uitlegging van artikel 5, sub 3, van het Verdrag van 27 september 1968 betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken 1 (hierna: het Executieverdrag) in verband met het lastige probleem, waar in geval van belediging via de pers het schadebrengende feit moet worden gelokaliseerd.

2. De feiten in het hoofdgeding, waarbij ik niet lang behoef stil te staan, laten zich als volgt samenvatten. Mevrouw Shevill, woonachtig in Groot-Brittannië, en drie in verschillende verdragsluitende staten gevestigde vennootschappen, voelden zich in hun goede naam aangetast door een in het dagblad "France-Soir" verschenen artikel, waarin werd gesuggereerd dat zij deel zouden uitmaken van een net van drughandelaren. Op 17 oktober 1989 daagden zij de vennootschap Presse Alliance SA, uitgeefster van France-Soir, voor de High Court of England and Wales en vorderden zij vergoeding van de schade die zij zowel in Frankrijk als in andere landen, alsmede in Engeland en Wales zouden hebben geleden. Hun vordering werd toegewezen, hoewel in een latere editie een "rectificatie" was geplaatst om de aantasting van hun goede naam ongedaan te maken. Presse Alliance SA betwistte de bevoegdheid van de aangezochte rechter en stelde, dat van een schadebrengend feit geen sprake was. Verzoeksters in het hoofdgeding hebben in de loop van de procedure hun schadevordering beperkt tot de enkel in Engeland en Wales geleden schade.

3. Nadat de exceptie van onbevoegdheid in eerste aanleg en in hoger beroep was verworpen, heeft het House of Lords, waar de zaak in "appeal" dient, het nodig geoordeeld om vragen te stellen aan het Hof.

4. Alvorens op de prejudiciële vragen wordt ingegaan, moet eerst worden vastgesteld, of een rechtsvordering tot schadevergoeding wegens aantasting van de goede naam en/of de eer als gevolg van een in een krant gepubliceerd artikel een verbintenis uit onrechtmatige daad in de zin van artikel 5, sub 3, van het Executieverdrag betreft.

5. Men mag niet uit het oog verliezen, dat deze bepaling, in afwijking van het grondbeginsel van artikel 2 van het Executieverdrag, dat de gerechten van de Staat van de woonplaats van de verweerder bevoegd verklaart, bij wijze van alternatief een bijzondere bevoegdheid voorziet "ten aanzien van verbintenissen uit onrechtmatige daad", en wel ten gunste van "het gerecht van de plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan".

6. Op de belangrijke uitzondering van het arrest Tessili 2 na, waarin het Hof oordeelde dat de "plaats waar de verbintenis is uitgevoerd of moet worden uitgevoerd" in de zin van artikel 5, sub 1, moet worden bepaald door verwijzing naar de nationale wetgeving die van toepassing is op de aan de vordering ten grondslag liggende verbintenis, stelt het Hof zich op het standpunt, dat aan de in het Executieverdrag gehanteerde begrippen in het algemeen een autonome uitlegging moet worden gegeven.

7. In het arrest Kalfelis 3 definieerde het Hof het begrip "verbintenissen uit onrechtmatige daad" aldus, dat daaronder

"(...) elke rechtsvordering valt die beoogt de aansprakelijkheid van een verweerder in het geding te brengen en die geen verband houdt met een "verbintenis uit overeenkomst" in de zin van artikel 5, sub 1" 4.

8. Ook al is de draagwijdte ervan zeer ruim, het Hof heeft het toepassingsgebied ervan willen beperken tot aansprakelijkheidsacties, met uitsluiting van acties die - zoals de actio Pauliana naar Frans recht - niet ertoe strekken

"(...) dat de schuldenaar wordt veroordeeld tot vergoeding van de schade die hij door zijn bedrieglijke handeling aan zijn schuldeiser heeft toegebracht, maar dat de gevolgen van de door de schuldenaar verrichte beschikkingshandeling ten opzichte van de schuldeiser ongedaan worden gemaakt" 5.

9. Waar zij is gericht op vergoeding van de schade als gevolg van een onrechtmatige gedraging, valt de rechtsvordering wegens belediging onder de werkingssfeer van artikel 5, sub 3. Dat is tenminste de overheersende opvatting in de literatuur 6.

10. Belediging is overigens formeel verboden bij artikel 12 van de universele verklaring van de rechten van de mens, dat luidt als volgt:

"Niemand zal onderworpen worden aan willekeurige inmenging in zijn persoonlijke aangelegenheden, in zijn gezin, zijn tehuis of zijn briefwisseling, noch aan enige aantasting van zijn eer of zijn goede naam. Tegen een dergelijke inmenging of aantasting heeft een ieder recht op bescherming door de wet."

11. Ofschoon de bescherming tegen "dergelijke aantasting" een algemeen erkend fundamenteel beginsel is, bestaan er op dit punt aanzienlijke verschillen tussen de wetgevingen van de verdragsluitende Staten. Ik neem enkel de Franse en de Engelse wetgeving als voorbeeld: terwijl de eerste wetgeving de opzet om schade te berokkenen vereist als constitutief bestanddeel voor de onrechtmatige daad, zodat geen sprake is van een onrechtmatige daad wanneer de goede trouw wordt aangetoond, wordt in de tweede wetgeving de onrechtmatige daad (gekwalificeerd als "libel") geacht te zijn begaan, wanneer het geschrift door de jury als beledigend wordt beschouwd, zonder dat de gelaedeerde partij behoeft aan te tonen dat zij daadwerkelijk schade heeft geleden en zonder dat rekening wordt gehouden met de goede trouw. De situatie is daarentegen omgekeerd bij de inmenging in de persoonlijke levenssfeer, die in het Franse recht een bijzonder doeltreffende bescherming geniet. Professor Badinter schreef hierover: "(...) door de erkenning van het subjectieve recht op eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer wordt elke inmenging als zodanig onrechtmatig, zonder dat de betrokkene de bijzondere schade die hij zou hebben geleden 7, behoeft te bewijzen".

12. Dit verschil met betrekking tot de bescherming van de gelaedeerde, in samenhang met de verscheidenheid aan rechtsstelsels die al naar gelang de conflictenregels van het aangezochte forum van toepassing zijn (een verscheidenheid die een gevolg is van het in het geding

brengen en soms laten vallen van de traditionele regel van de *lex loci delicti*), toont duidelijk aan - zo dit nog nodig was - dat de eis dat het ene forum bevoegd is en niet het ander, niet neutraal is 8.

13. Thans wil ik de zeven gestelde prejudiciële vragen analyseren, die zich onder de volgende drie rubrieken laten indelen: de plaats van het schadebrengende feit (vraag 1), de eventuele bevoegdheidsafbakening van elke rechter in wiens ressort zich schade heeft voorgedaan, indien wordt aanvaard dat meer dan een forum bevoegd kan zijn (vraag 3), en - de derde rubriek - het begrip schade, de bewijsvoorwaarden en de eventuele consequenties indien meer dan een forum bevoegd is (de vragen 2, 4, 5, 6 en 7).

I. De plaats van het schadebrengende feit

14. H. Gaudemet-Tallon verklaart:

"De bewoordingen van artikel 5, sub 3, geven aanleiding tot uitleggingsproblemen in drie soorten van gevallen: het geval waarin de plaats waar het schadeveroorzakende feit zich heeft voorgedaan niet dezelfde is als de plaats waar de schade is ingetreden, het geval dat de verzoeker indirecte schade heeft geleden en tenslotte het geval dat de plaats waar de schade is ingetreden zich moeilijk laat bepalen." 9

15. Het eerstgenoemde geval is door het Hof onderzocht in het arrest Bier/Mines de potasse d'Alsace (hierna: "Bier") 10, het tweede in het arrest Dumez France en Tracoba 11 en het derde is in de onderhavige zaak aan de orde 12.

16. De casus in het arrest Bier betrof grensoverschrijdende vervuiling, waarvoor een in Frankrijk gevestigde onderneming aansprakelijk werd geacht, en waarvan een in Nederland wonende tuinbouwer de schadelijke gevolgen ondervond. De Nederlandse rechter, aan wie het geschil was voorgelegd en wiens bevoegdheid door de onderneming werd betwist, had het Hof gevraagd of onder het begrip "plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan" moet worden verstaan de plaats waar de schade is ingetreden of de plaats waar de aan de schade ten grondslag liggende gebeurtenis heeft plaatsgevonden.

17. Bij zijn onderzoek van de grondslag van de in artikel 5 voorziene bijzondere bevoegdheden overwoog het Hof dat

"(...) deze keuzemogelijkheid is gegeven ter wille van een nuttige procesinrichting in welbepaalde gevallen waarin een bijzonder nauw verband bestaat tussen een vordering en de rechter die kan worden geroepen daarvan kennis te nemen" 13.

18. Zonder specifiek rekening te houden met de noodzaak van bescherming van de gelaedeerde, oordeelde het Hof, dat met de uitdrukking "plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan",

"zowel de plaats waar de schade is ingetreden, als de plaats van de veroorzakende gebeurtenis is bedoeld" 14.

19. In het arrest Dumez 15 had het Hof de gelegenheid om te herhalen dat de bevoegdheidsregel van artikel 5, sub 3, het vereiste van een nauw verband (lien de

proximité) tussen de vordering en het aangezochte forum en dus van een goede rechtsbedeling onderstelt.

20. Het Hof oordeelde dan ook:

"De bevoegdheidsregel van artikel 5, sub 3, van het Verdrag van 27 september 1968 (...) kan niet aldus worden uitgelegd, dat een verzoeker die stelt schade te hebben geleden die het gevolg is van schade geleden door andere personen, die rechtstreeks door het schadebrengende feit zijn gelaedeerd, de veroorzaker van het feit kan oproepen voor de gerechten van de plaats waar hijzelf de schade in zijn vermogen heeft vastgesteld".

16

21. In deze zaken heeft het Hof een autonoom begrip "plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan" ontwikkeld, in tegenstelling dus tot zijn standpunt in het arrest Tessili 17 met betrekking tot de plaats van uitvoering van de verbintenis; laatstbedoeld standpunt heeft het Hof herhaald in het recente arrest Custom Made Commercial 18, waar het oordeelde dat in het kader van artikel 5, sub 1,

"(...) de plaats van uitvoering van de betalingsverbintenis moet worden vastgesteld overeenkomstig het materiële recht dat volgens de collisieregels van het aangezochte gerecht de litigieuze verbintenis beheerst (...)" 19.

22. In zijn conclusie bij het arrest Bier pleitte advocaat-generaal Capotorti in bewoordingen die niet aan actualiteit hebben ingeboet, voor een autonome definitie van het begrip "plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan".

23. In de literatuur wordt overwegend ingestemd met deze benadering, die positieve, of nog zorgwekkender, negatieve bevoegdheidsconflicten dient te voorkomen.

24. De Britse en de Duitse regering zijn evenwel van mening, dat de vraag of er één of meerdere schadebrengende feiten zijn, volgens het nationale recht van de respectieve verdragsluitende staten moet worden beantwoord. De Commissie alsmede de Franse en Spaanse regering daarentegen zijn voorstander van een communautaire definitie van zowel de plaats van het feit dat de schade teweegbrengt als de plaats van de schade.

25. Deze laatste oplossing lijkt aan het doel van het Executieverdrag te beantwoorden, namelijk een samenhangende verdeling, dus volgens een autonoom criterium, van rechtsgedingen over de gerechten van de verslagsluitende staten, en ligt ook in de lijn van de arresten Bier en Dumez.

26. Het eerste arrest had in sommige verdragsluitende staten tot gevolg, dat een nieuwe bevoegdheidsgrond werd gecreëerd. In het tweede arrest werd daarentegen elke bevoegdheid op grond van door de gelaedeerde geleden indirecte schade uitgesloten.

27. Het zou op zijn minst paradoxaal zijn dat de daadwerkelijke toepassing van artikel 5, sub 3, wordt gefrustreerd, wanneer de bepaling van de plaats van de onrechtmatige daad, en dus het bevoegde forum, per verdragsluitende staat zou verschillen.

28. De verscheidenheid aan oplossingen die een vergelijking van het recht van de verdragsluitende staten

oplevert, bemoeilijkt de te maken keuze weliswaar zeer, maar dat mag geen verhinderend beletsel zijn.

29. Ik wil hier een kort vergelijkend overzicht geven, omdat, zoals het Hof te kennen heeft gegeven, de uitlegging van de bewoordingen van artikel 5, sub 3, in deze materie ook

"(...) moet voorkomen dat de oplossingen die in de verschillende nationale rechtssystemen zijn ontwikkeld, worden doorkruist, doordat de eenmaking, overeenkomstig artikel 5, sub 3, van het verdrag, wordt gezocht in de richting van een samenstel van de oplossingen die in hun beginsel reeds in de meeste betrokken staten zijn aanvaard" 20.

30. Naar Duits recht zijn zowel de gerechten van de plaats van uitgave als die van de plaats van verspreiding bevoegd, mits de verspreiding door de uitgever is geschied of voor hem voorzienbaar is geweest 21. Ieder gerecht kan, ongeacht de grond van zijn bevoegdheid, op nationaal niveau een integrale schadevergoeding gelasten. Deze oplossing zou volgens sommige auteurs ook op internationaal niveau moeten gelden, ofschoon naar mijn weten geen uitspraak in deze zin bestaat.

31. Geimer en Schütze 22 verklaren:

"Die konkurrierende Zuständigkeit am Handlungs- wie am Erfolgsort eröffnet eine Klagemöglichkeit für den gesamten Schaden, wo immer er auch entstanden ist, nicht nur für den im Hoheitsgebiet des Gerichtsstaates entstandenen Schaden". 23

32. Dat is ook het standpunt van Kropholler 24:

"So besteht bei der durch ein Druckerzeugnis verübten unerlaubten Handlung eine internationale Zuständigkeit nicht nur am Ort der Herstellung, sondern auch an den unter Umständen sehr zahlreichen Orten, an denen es bestimmungsgemäss verbreitet wird." 25

33. In het Belgische recht schijnt de rechter zich bevoegd te achten wanneer een van de constitutieve elementen van de onrechtmatige daad in die Lid-Staat heeft plaatsgevonden (verspreiding, publikatie), zonder dat daarmee de op die twee gronden aangezochte fora als cumulatief bevoegd worden erkend. In de literatuur wordt algemeen aangenomen, dat het adieren van de fora, ongeacht de grondslag daarvan, vergoeding van alle veroorzaakte schade mogelijk moet maken 26.

34. In het Franse recht zijn oplossingen op het gebied van grensoverschrijdende onrechtmatige daad via de pers uitgewerkt in het kader van de inmenging in de persoonlijke levenssfeer. Op grond van artikel 46, derde alinea, van de nieuwe Code de procédure civile kan de eiser de vordering instellen bij het gerecht van de woonplaats van de verweerder, dan wel bij het gerecht van de schadeveroorzakende gebeurtenis, of ten slotte bij het gerecht in welks rechtsgebied de schade is geleden. De keuze tussen de laatste twee alternatieve fora is aldus opgevat, dat zij enerzijds betrekking heeft op het gerecht van de plaats van uitgave en anderzijds op de gerechten van de plaatsen van verspreiding. Terwijl het eerstbedoelde gerecht bevoegd is van de integrale schadevordering kennis te nemen, ongeacht de plaats waar de schade zich heeft voorgedaan, kunnen de andere slechts de binnen hun rechtsgebied ingetreden

schade toewijzen 27. Sommige schrijvers, hebben zoals we zullen zien, kritiek op deze rechtspraak geuit.

35. In het Luxemburgs recht bepaalt artikel 37 van de Code de procédure civile, dat "ter zake van vergoeding van de schade uit onrechtmatige daad de vordering ter keuze van de eiser kan worden gebracht voor het gerecht van de woonplaats van de verweerder dan wel dat van de plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan". Het begrip "plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan" is in de rechtspraak niet nader gepreciseerd, maar de meeste auteurs zijn, met een beroep op uitspraken van Franse rechters, van mening dat

"(...) wordt aanvaard, dat er terzake van inmenging in de persoonlijke levenssfeer door middel van de pers de rechten van het land van verspreiding, naast die van uitgave, bevoegd zijn kennis te nemen van vorderingen tot vergoeding van de aldaar ingetreden schade (...)" 28.

36. Het Spaanse 29 en het Italiaanse 30 recht kennen alleen aan de gerechten van de plaats waar het geschrift is gedrukt en voor het eerst is verspreid, de bevoegdheid toe om vergoeding van de gehele schade te gelasten, ongeacht de plaats waar deze zich heeft voorgedaan. Hier wordt dus een centralistisch forum aangewezen.

37. In Engeland en Ierland geldt als criterium ter bepaling van het bevoegde forum de plaats waar een tekst waardoor de gelaedeerde zich in zijn goede naam voelt aangetast, openbaar wordt gemaakt aan een derde. Daarentegen heb ik voor het Engelse recht weliswaar geen uitspraak kunnen vinden over de vraag hoever die bevoegdheid zich uitstrekt wanneer in meerdere staten schade is geleden, maar uit een arrest van het Supreme Court of Ireland zou blijken, dat de "extent of publication" een relevante factor is voor de berekening van de hoogte van de gevorderde schadevergoeding 31.

38. In Portugal is het probleem van de bevoegdheid ter zake van belediging via de pers hoofdzakelijk opgelost in het kader van het strafrecht. Terwijl in sommige arresten de plaats, vanwaar een beledigende brief 32 is verzonden, wordt aangehouden, wordt in andere daarentegen de plaats waar hij is ontvangen, belangrijker geacht 33.

39. In Nederland ten slotte is alleen de rechter van de woonplaats, of bij gebreke daarvan, de verblijfplaats van de verweerder bevoegd. Is er geen woon- of verblijfplaats in deze staat, dan wordt de forum actoris aanvaard.

40. De verscheidenheid van de in het nationale recht van de respectieve Lid-Staten aanvaarde oplossingen toont aan, hoe moeilijk de plaats van het schadebrengende feit te bepalen is bij immateriële schade. Zeer terecht schrijft H. Gaudemet-Tallon:

"Het arrest Bier is niet gemakkelijk toe te passen, wanneer zowel de plaats van het feit dat de schade teweegbrengt als de plaats van de geleden schade tot geschil aanleiding geven." 34

41. Deze verschillen daargelaten, duikt telkens het woordenpaar: uitgave of druk/verspreiding of openbaarmaking op, ook al wordt in sommige rechtsstelsels

slechts een van beide factoren met uitsluiting van de andere als aanknopingsfactor gehanteerd, en in andere een alternatieve bevoegdheid van de aldus aangewezen fora aanvaard.

42. Een aantal schrijvers betwijfelt de relevantie van deze aanknopingscriteria en acht, althans bij immateriële schade, vooral de woonplaats van de gelaedeerde, als de plaats waar de schade zich heeft voorgedaan, van belang. H. Gaudemet-Tallon meent dienaangaande dat het begrip verspreiding zowel de veroorzakende gebeurtenis als de schade omvat, zodat, indien de uitgave de "primaire" oorzaak is, de verspreiding de "secundaire" oorzaak is. Aldus zou voor de keuze van de bevoegde rechter de woonplaats van de gelaedeerde moeten worden beschouwd als de plaats waar de schade is ingetreden 35.

43. Bourel schrijft hieromtrent:

"de indeling van de verspreiding zelf in de categorie "handeling die de schade teweegbrengt" door de auteur doet de werkelijkheid enigszins geweld aan" 36.

Hij vervolgt aldus:

"De uitdrukking "veroorzakende gebeurtenis" in de plaats van "handeling die de schade teweegbrengt", laat overigens duidelijk zien dat het moeilijk is een onderscheid te maken tussen het feit waaruit de schade voortvloeit, en de schade zelf. Door het aldus in de discussie ingebrachte begrip causaliteit demonstreert zij het nauwe verband tussen beide constitutieve elementen van de wettelijke aansprakelijkheid en maakt zij duidelijk hoe moeilijk het is, deze elementen, wat hun geografische aanknopingspunt betreft, van elkaar te scheiden. Is de verspreiding de laatste causale handeling, dan moet de schade zich ook door die handeling manifesteren en realiseren." 37

44. Uiteindelijk verklaart ook deze auteur zich er voorstander van om de rechter van de woonplaats van de gelaedeerde bevoegd te verklaren "als plaats waar de onrechtmatige daad in zijn geheel gezien heeft plaatsgevonden". Hij is namelijk van mening dat noch de uitgave, noch de verspreiding relevant kunnen zijn voor de rechterlijke bevoegdheid, omdat deze factoren "neutraal, niet-classificeerbaar en dus onbruikbaar" zijn 38.

45. Bevestiging van dit forum zou evenwel betekenen dat het forum actoris bevoegd wordt verklaard, waarvan het Executieverdrag, zoals het Hof meermaals onder de aandacht heeft gebracht, een afkeer heeft. Zo overwoog het Hof in het arrest Dumez:

"Uit het Executieverdrag blijkt overigens een afkeer van de bevoegdheid van de gerechten van de woonplaats van de verzoeker, daar in artikel 3, tweede alinea, de toepassing van nationale bepalingen die in dergelijke bevoegdheden voorzien, wordt uitgesloten voor verweerders die woonplaats hebben op het grondgebied van een verdragsluitende staat." 39

46. Dit forum blijkt trouwens vooral niet te beantwoorden aan het vereiste van een goede rechtsbedeling waarvan het Hof in meerdere arresten het belang heeft onderstreept 40, ook al kan de procedure daardoor daadwerkelijk worden gecentraliseerd, een mogelijkheid overigens die ook het forum van de woonplaats van de verweerder reeds biedt. Bijzonder illustratief is

het voorbeeld dat de Britse regering geeft van een Italiaanse acteur die in Engeland woont, alwaar hij volkomen onbekend is 41. Een Italiaanse krant die niet in Engeland wordt verspreid, tast hem aan in zijn eer. Zou nu het forum van de woonplaats van de eiser als bevoegd worden erkend, dan zou hij de zaak bij de Engelse rechter aanhangig kunnen maken zonder dat daarvoor enige rechtvaardiging uit het oogpunt van een goede rechtsbedeling zou bestaan.

47. Tenslotte merk ik op, dat dit forum in de rechtsorde van geen enkele verdragsluitende staat bevoegd wordt verklaard.

48. Thans dien ik in te gaan op de geografische scheiding van de twee bevoegdheidscriteria betreffende de plaats van de schade, namelijk de plaats van het intreden van de schade en die van de gebeurtenis die daaraan ten grondslag ligt.

49. In de zaak Bier kon een dergelijke scheiding van meet af aan niet worden betwist. Overigens heeft het Hof in het arrest Dumez daaraan herinnerd in de volgende bewoordingen:

"(...) het arrest van 30 november 1976 had betrekking op een situatie waarin de schade - in dat geval schade toegebracht aan gewassen in Nederland - optrad op een bepaalde afstand van de plaats van de veroorzakende gebeurtenis - in dat geval de lozing van afvalzouten in de Rijn door een in Frankrijk gevestigde onderneming - maar wel rechtstreeks door de fysieke verplaatsing van de afvalzouten werd veroorzaakt" 42.

50. In de onderhavige zaak zijn de Commissie, alsmede de Spaanse en de Franse regering het erover eens, dat het feit dat de schade teweegbrengt, zich voordoet op de plaats van publikatie van het gewraakte blad, en dat de schade intreedt in elke verdragsluitende staat waar door de vrijwillige verspreiding van het geschrift iemands reputatie wordt aangetast. De Britse regering meent daarentegen dat zowel het feit dat de schade teweegbrengt, als de schade zich voordoet op de plaats waar het geschrift aan derden openbaar wordt gemaakt.

51. Bezieet men louter het arrest Bier, dan valt op dat het Hof bevoegdheidscriteria als "de veroorzakende gebeurtenis" en "de plaats van intreden der schade" 43 van betekenis acht in een geval waarin het feit dat de schade teweegbrengt één schade heeft veroorzaakt.

52. Hier is de situatie ingewikkelder, omdat één schade teweegbrengend feit meer dan een schade veroorzaakt. De schade treedt immers in op de plaats van het laatste constitutieve element van de onrechtmatige daad: bij onrechtmatige daad via de pers, radio of televisie in elke staat waar het geschrift wordt verspreid of de uitzending wordt ontvangen. De veroorzakende gebeurtenis die rechtstreeks aan die schade ten grondslag ligt, is dus objectief gelokaliseerd op de plaats waar het geschrift werd gepubliceerd of waar het programma werd uitgezonden.

53. De eer en/of goede naam wordt immers aangetast op de verschillende plaatsen waar de beledigende tekst aan derden openbaar wordt gemaakt. De schade manifesteert zich dus wanneer dergelijke "informatie" ter kennis van het publiek wordt gebracht, waarbij de publikatie van het gewraakte blad het overdrachtsmedium

is. De veroorzakende gebeurtenis en de schade zijn hier dus duidelijk geografisch gescheiden.

54. Het probleem van een systematisering van de rechtspraak in het arrest Bier is dat bij grensoverschrijdende onrechtmatige daden via de pers meerdere fora bevoegd worden, zodat bepaalde auteurs voorstellen om specifieke criteria vast te stellen.

55. Zo schrijven Lasok en Stone 44:

"(...) it is thought that the Bier decision does not preclude the eventual adoption of specific rules for particular torts; e.g. a rule that for the purposes of defamation by a single publication, the relevant place is that of the publication to the third person" 45.

56. Kaye 46 daarentegen is van mening:

"(...) it is considered that in the context of Article 5(3), when a defamatory statement is uttered, written, broadcast or posted in State A, published in State B and causes damage to reputation in State C (to which news for the publication spread by natural processes), it is the defendant's act in State A which should be held to be the event giving rise to the damage and consequently the harmful event for purposes of Article 5(3) (...)" 47.

57. Met deze benadering kan stellig worden vermeden dat meerdere fora bevoegd zijn, wat een van de doelstellingen van het Executieverdrag is. Maar afgezien van het feit, dat het nabijheidsbeginsel (principe de proximité) geen grond kan zijn om het gerecht van het schade teweegbrengende feit dan wel dat van de schade te laten prevaleren, meen ik, zoals ik reeds in mijn conclusie bij het arrest Dumez heb verklaard, dat wanneer men aanknopingsfactoren voor deze of gene materie uitsluit, de samenhang van 's Hof's rechtspraak in gevaar zou kunnen worden gebracht 48.

58. De eiser kan zich dus naar keuze wenden tot het forum van de verweerder, het forum van de veroorzakende gebeurtenis alsmede het forum of de fora van het intreden van de schade.

59. Daarmee rijst direct de vraag naar de omvang van de bevoegdheid van deze gerechten, in het bijzonder van de gerechten in wier rechtsgebied een beweerdelijk beledigend geschrift is verspreid.

II. Omvang van de bevoegdheid van het forum van de schade

60. Behalve het gerecht van de woonplaats van de verweerder is dus ook het gerecht van het feit dat de schade teweegbrengt bevoegd voor alle ingetreden schade, zodra die zijn oorsprong vindt in de onrechtmatige handeling. Is echter ook het gerecht in het rechtsgebied waarvan schade is ingetreden, bevoegd de schadevordering integraal toe te wijzen, met inbegrip van die betreffende in andere staten ingetreden schade?

61. Ik noemde reeds het standpunt van Geimer en Schütze en van Kropholler, dat het gerecht van de plaats van de schade kennis moet kunnen nemen van de schade in zijn geheel, niet alleen de schade die in zijn rechtsgebied is ingetreden, maar ook de schade die in andere verdragsluitende staten is ingetreden 49. Laatstgenoemde auteur wijst evenwel op het gevaar van "forum shopping" dat aan deze benadering kleeft.

62. Lagarde daarentegen schreef in een opmerkelijk artikel 50:

"Zodra een handeling in meer dan een land schade teweeg heeft gebracht, is het gerecht van de plaats van die handeling (hier het gerecht van de plaats van uitgave) gerechtigd kennis te nemen van de totale, door die handeling veroorzaakte schade, waar deze zich ook heeft voorgedaan, omdat elke schade volledig met die handeling verband houdt. Daarentegen kan het gerecht van een van de plaatsen waar de schade is ingetreden, slechts bevoegd zijn om kennis te nemen van de schadelijke gevolgen van de handeling in het land waar het is gevestigd, aangezien de in een ander land veroorzaakte schade geen aanknopingspunt heeft met dat gerecht, niet door de plaats van intreden noch door de plaats van de onrechtmatige handeling." 51

63. Dit standpunt werd onderschreven door Droz 52 en Gothot en Holleaux 53. Huet 54 stelt zich in een noot onder het arrest Bier eveneens op het standpunt, dat wanneer een onrechtmatige daad meervoudige schade op diverse plaatsen heeft veroorzaakt,

"de eiser zijn vordering dus moet instellen bij elke rechter in wiens rechtsgebied zich schade heeft voorgedaan" 55.

64. Deze visie wordt gedeeld door de meeste Franse rechters, die zich niet bevoegd achten om vergoeding van in andere verdragsluitende staten ingetreden schade te gelasten, wanneer de onrechtmatige daad in een van die staten is begaan 56.

65. De door de Duitse auteurs voorgestane oplossing biedt weliswaar het niet te ontkennen voordeel dat wordt voorkomen dat meerdere fora bevoegd zijn, maar schijnt toch vooral te zijn ingegeven door de wens de gelaedeerde te beschermen, zodat hij niet, om vergoeding van de gehele schade te verkrijgen, bij elk gerecht van de verdragsluitende staten in het rechtsgebied waarvan schade is ingetreden, een vordering behoeft in te stellen.

66. Maar - het behoeft geen herhaling - het gerecht van het feit dat de schade teweegbrengt, en dat van de woonplaats van de verweerder zijn reeds twee centralistische fora, waarvan de bevoegdheid niet kan worden beperkt.

67. Bovendien zou die oplossing, vooral op onderhavig gebied waar de gelaedeerde in de praktijk de mogelijkheid zou hebben zijn vordering bij elke willekeurige rechter van alle verdragsluitende staten in te stellen 57, in strijd lijken met de geest van het Executieverdrag, die het "forum shopping" stellig niet wil vergemakkelijken, maar de verdeling van de bijzondere bevoegdheden wil regelen. Iedereen begrijpt, dat op die manier de gelaedeerde dat forum zal kiezen waarvan hij de beste vergoeding voor zijn schade verwacht.

68. In de eerste plaats volgt uit de rechtspraak van het Hof namelijk, dat

"(...) de in de artikelen 5 en 6 Executieverdrag genoemde "bijzondere bevoegdheden" (...) een uitzondering vormen op het beginsel van de bevoegdheid van de gerechten van de staat waar de verweerder zijn woonplaats heeft, en derhalve restrictief moeten worden uitgelegd" 58.

69. In de tweede plaats zou deze oplossing ertoe leiden dat meerdere fora gelijktijdig bevoegd worden. Ik herinner aan hetgeen het Hof overwoog in het arrest Effer 59:

"(...) het verdrag bevat een reeks bepalingen, die onder meer ten doel hebben een cumulatie van gelijktijdig aanhangige gerechtelijke procedures in burgerlijke en handelszaken in twee of meer Lid-Staten te voorkomen, en voorts in het belang van de rechtszekerheid en dat van partijen de mogelijkheid bieden, vast te stellen welke nationale rechter geografisch gezien het meest aangewezen is om kennis te nemen van een geschil" 60.

70. Vooral lijkt die oplossing evenwel in geen enkel opzicht te passen in de lijn van het arrest Bier. Het gerecht van het schadeteweegbrengende feit bezit immers een bevoegdheid voor de gezamenlijke schade die uit de onrechtmatige daad voortvloeit. Daarmee biedt dat gerecht, naast dat van de woonplaats van de verweerder, een betrouwbaar verankeringspunt voor alle schadevorderingen gezamenlijk. In een situatie als de onderhavige daarentegen berust de bevoegdheid van het gerecht van de schade uitsluitend op de gedachte "van een nuttige procesinrichting (...) waarin een bijzonder nauw verband bestaat tussen een vordering en de rechter die kan worden geroepen daarvan kennis te nemen" 61.

71. Dus kan het gerecht van de plaatsen van een van de schades niet kennis nemen van een vordering tot vergoeding van de schade die in een andere verdragsluitende staat is ingetreden, omdat daar geen sprake meer is van een nauw verband (lien de proximité) tussen het forum en het geschil.

72. Het voornaamste bezwaar van deze bevoegdheidsbeperking berust in - ik wil het niet verhullen - de vermenigvuldiging van de bevoegde fora en daarmee in het gevaar dat de aangezochte rechters onderling tegenstrijdige - zij het niet onverenigbare - uitspraken geven

62. Deze beperking strookt evenwel met vele doelstellingen van het Executieverdrag, zoals die door het Hof naar voren zijn gebracht.

73. Allereerst is de rechter van de plaats van de schade het best in staat de aantasting van de reputatie van de gelaedeerde in zijn rechtsgebied en de omvang van deze schade te bepalen.

74. In de tweede plaats wordt met de aanvaarding van dit criterium vermeden dat meerdere fora gelijktijdig bevoegd zijn 63. Elk forum is hier immers alleen bevoegd ten aanzien van de in zijn rechtsgebied ingetreden schade.

75. In de derde plaats vereist de doelstelling van rechtsbescherming een voorzienbaarheid van de bevoegdheidsregels, zoals het Hof in de arresten Handte 64 en Custom Made Commercial 65 verklaarde. De verweerder zal op basis van de plaats van verspreiding van de kranten, exact kunnen weten voor welk gerecht hij kan worden gedaagd en welke verweermiddelen hem, gelet op het toepasselijke recht, ter beschikking staan.

76. Tenslotte maakt de restrictieve uitlegging van de bijzondere bevoegdheidsregel hier meer dan op enig

ander gebied de door mij voorgestane oplossing noodzakelijk. In dit verband herinner ik aan het arrest Kalfelis, waarin het Hof overwoog,

"(...) dat een gerecht dat op grond van artikel 5, sub 3, bevoegd is om kennis te nemen van het onderdeel van een vordering dat op onrechtmatige daad is gebaseerd, niet bevoegd is om kennis te nemen van de andere onderdelen van de vordering, die een andere grondslag hebben dan onrechtmatige daad" 66.

77. Ik had in overweging gegeven, dat een vordering gebaseerd op buitencontractuele en contractuele aansprakelijkheid, alsmede op ongerechtvaardigde verrijking, uitsluitend wordt beheerst door de in artikel 5, sub 1, neergelegde bepalingen betreffende verbintenissen uit overeenkomst, wegens de noodzaak de bevoegdheid te rationaliseren en de procedure voor een enkel forum te centraliseren 67.

78. Deze opvatting baseerde ik op zowel de grondslagen van de vordering, die hoofdzakelijk berustte op de niet-nakoming van verbintenissen uit overeenkomst, als het feit dat de voor de overeenkomst bevoegde rechter de context van de overeenkomst en alle daaromtrent gezeten geschilpunten het beste kent 68.

79. Mijn standpunt in onderhavige zaak is geenszins met de hierboven aangehaalde opvatting in tegenspraak. Het bestaan van één voor de overeenkomst bevoegde rechter zou in een geval als Kalfelis een objectieve centralisatie mogelijk hebben gemaakt zonder gevaar van "forum shopping". In onderhavig geval daarentegen is dat gevaar aanzienlijk, indien, om het probleem van een veelheid van fora te verhelpen, een van deze fora door de eiser - uit overwegingen van formele en materiële processtrategie - zou kunnen worden gekozen om vergoeding te verkrijgen van schade die hij beweert op het grondgebied van meerdere verdragsluitende staten te hebben geleden. Nogmaals, de vorderingen kunnen reeds worden gecentraliseerd voor het gerecht van de woonplaats van de verweerder of voor dat van het schadeteweegbrengende feit. Men kan niet verlangen dat dit daarnaast ook nog krachtens een bijzondere - dat wil zeggen, ik herhaal het, beperkte - bevoegdheid kan worden bereikt.

80. Met Huet kan men inderdaad spreken van een "atomiseren van de internationale bevoegdheid" 69. In een recent artikel 70 stelde hij daarom voor, dat de leer van het arrest Shenavai 71 wordt uitgebreid tot grensoverschrijdende onrechtmatige daden op het gebied van de aantasting van het privé-leven.

81. In dit arrest overwoog het Hof, dat in het geval van een geschil betreffende verschillende verbintenissen uit een zelfde overeenkomst

"(...) de aangezochte rechter zich bij het bepalen van zijn bevoegdheid (zal) laten leiden door het beginsel dat de bijzaak de hoofdzaak volgt, "accessorium sequitur principale"; met andere woorden, bij de verschillende in geding zijnde verbintenissen zal de hoofdverbintenis bepalend zijn voor de bevoegdheid van het gerecht" 72.

82. Huet schrijft hieromtrent:

"Toepassing van het beginsel dat de bijzaak de hoofdzaak volgt, op de onrechtmatige daad, in het bijzonder

op de aantasting van het privé-leven door de verspreiding van de media in meerdere landen, zou het slachtoffer van meervoudige (op de diverse plaatsen van verspreiding gelokaliseerde) schade in staat stellen één enkele rechtsvordering in te stellen voor het gerecht van de plaats waar de voornaamste schade is ingetreden (waarbij die "voornaamste" schade niet noodzakelijk hoeft te zijn ingetreden in het land waar het blad wordt uitgegeven)." 73

83. Zonder dus te pleiten voor afschaffing van het traditionele criterium van de "locus delicti commissi", tracht deze leer de gevolgen daarvan te corrigeren in situaties waarin de automatische toepassing van dit criterium een versnippering van bevoegdheden tussen verschillende fora in de hand zou werken.

84. Hoe aantrekkelijk deze benadering ook is, ik ben van mening dat, ofschoon de rechter zijn eigen bevoegdheid *ratione materiae* moet toetsen 74, het Executieverdrag de bevoegdheid van de rechter niet afhankelijk heeft willen maken van een beoordeling van het materiële geschil; de bevoegdheid moet zijn gebaseerd op een objectief, niet-persoonlijk idee van het nauwe verband (*lien de proximité*), dat niet kan variëren naar gelang de bijzonderheden van een bepaald geval. De bepaling van de "voornaamste schade" kan moeilijk of zelfs onmogelijk zijn ten aanzien van internationaal bekende persoonlijkheden, in het bijzonder wanneer zij niet een band met de Gemeenschap hebben door nationaliteit of woonplaats.

85. Daarentegen moet in de meeste gevallen de plaats van de belangrijkste verbintenis uit overeenkomst wel objectief worden bepaald, hoewel dat soms moeilijk is.

86. Deze benadering werd in de zaak Bier door enige interveniënten bepleit, maar werd door advocaat-generaal Capotorti verworpen in de volgende bewoordingen:

"Aanvaarding van het criterium van de "most significant connection" zou eveneens bezwaarlijk te verenigen zijn met het oogmerk van het Executieverdrag om op eenvoudige wijze te kunnen bepalen welke rechter bevoegd is, dank zij duidelijke, nauwkeurige en genoegzaam objectieve criteria, die derhalve in alle verdragsstaten eenvormig kunnen worden toegepast. In dit opzicht zou een criterium als het hiervoor bedoelde onvoldoende waarborgen bieden: het leent zich slechts voor een abstracte formulering en de toepassing ervan zou veeleer afhankelijk zijn van rechterlijke appreciatie." 75

87. Overigens lijken we ons hiermee "aan de marge" van de burgerlijke zaken te bevinden, zodat volgens mij het territorialiteitsbeginsel binnen zekere grenzen de voorkeur verdient.

88. Naar aanleiding van dit principe hebben overigens ook de opstellers van het gemeenschapsverdrag in dit verdrag artikel 69, lid 2, ingevoegd, dat luidt als volgt:

"Rechtsvorderingen betreffende inbreuk op een gemeenschapsverdrag kunnen ook worden ingesteld bij een rechterlijke instantie van de verdragsluitende Staat op het grondgebied waarvan een inbreukmakende handeling is verricht. De desbetreffende rechterlijke

instantie is slechts bevoegd kennis te nemen van inbreukmakende handelingen, verricht op het grondgebied van die Staat."

III. Begrip schade, voorwaarden voor de bewijslevering en consequenties van het aanvaarden van meerdere fora 89. De tweede, de vierde en de vijfde vraag van de verwijzende rechter betreffen het bestaan van schade ingeval het op de onrechtmatige daad toepasselijke recht (in casu het Engelse recht) niet vereist dat degene die slachtoffer van belediging zegt te zijn, het bewijs levert dat hij aan sommige lezers bekend was respectievelijk dat hij reële schade heeft geleden, aangezien deze schade, zoals reeds gezegd, wordt voorondersteld.

90. Ik sprak reeds van het autonome karakter dat het Hof in het arrest Kalfelis aan het begrip "verbintenis uit onrechtmatige daad" heeft toegeschreven. Waar de aantasting van de reputatie van een ander een "schadebrengend feit" oplevert in de zin van artikel 5, sub 3, en deze bepaling een ruime strekking heeft, moet elke rechtsvordering die strekt tot vergoeding van schade, voortvloeiende uit schending van enige wettelijke verplichting die geen verband houdt met een tussen partijen bestaande contractuele verhouding 76, worden geacht onder de werkingssfeer van deze bepaling te vallen.

91. Moet men echter nog verder gaan dan deze tamelijk algemene definitie en specificeren, welke de constitutionele elementen van de schade zijn? Dat is wat het House of Lords vraagt.

92. Noch de Commissie, noch een van de interveniërende Staten heeft gesteld, dat de uniforme toepassing van het Executieverdrag de eenmaking zou vergen van het materiële recht inzake aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad.

93. Dat is ook mijn standpunt, aangezien het Executieverdrag een samenhangende verdeling van bevoegdheden tussen de verdragsluitende staten, en niet de eenmaking van de regels van het materiële recht tot stand beoogt te brengen.

94. Ook in de literatuur is dit de overheersende opvatting, en onder meer P. Kayle schrijft:

"(...) no effort should be made, as part of the attempt to develop a uniform Convention concept, to define whether particular facts are to be held to give rise to tortious liability or not, since it is not the function of the European Court, in drawing up such a definition, to stipulate whether tortious or any other form of liability ought to exist in a particular fact situation and reference must always be made to the applicable national law in order to determine the characteristics of the liability, if any, which is the subject of the national court proceedings (...)" 77.

95. Het staat dus bij uitsluiting aan de nationale rechter om volgens het op de onrechtmatige daad toepasselijke recht te bepalen, onder welke omstandigheden zich schade voordoet.

96. Hetzelfde geldt voor het toepasselijke procesrecht. In dit verband kan ik volstaan met het aanhalen van het arrest Kongress Agentur Hagen 78, waarin het Hof verklaarde "(...) dat het Executieverdrag niet tot doel

heeft het procesrecht één te maken, maar de rechterlijke bevoegdheid voor de beslechting van civiel- en handelsrechtelijke geschillen binnen de Gemeenschap te verdelen en de tenuitvoerlegging van rechterlijke beslissingen te vergemakkelijken. Men dient dus goed te onderscheiden tussen de bevoegdheid en de voorwaarden voor de ontvankelijkheid van een vordering" 79.

97. Met zijn zesde vraag wenst het House of Lords te zien uitgemaakt, of het zich pas bevoegd mag verklaren, wanneer er geen gevaar bestaat dat een eveneens bevoegd gerecht in een andere verdragsluitende staat tot een andere oplossing kan komen.

98. Zoals ik reeds zei, is elk gerecht van een verdragsluitende staat waarin schade is ingetreden, slechts bevoegd voor het deel van de schade dat binnen zijn rechtsgebied is ingetreden, zodat twee gerechten bij wie naar aanleiding van een en dezelfde veroorzakende gebeurtenis een schadevordering aanhangig is gemaakt, niet gelijktijdig bevoegd zijn.

99. Artikel 22 van het Executieverdrag, betreffende verwijzing op grond van verknochtheid, dat een dergelijke gelijktijdige bevoegdheid als voorwaarde stelt, is hier dus niet van toepassing. H. Gaudemet-Tallon schrijft in dit verband trouwens:

"Aanvaardt men, dat de rechter van de plaats waar schade is ingetreden, niet bevoegd is ter zake van de andere schade die een gevolg is van hetzelfde feit, maar in een andere verdragsluitende staat is ingetreden, dan behoeft artikel 22 niet te worden toegepast." 80

100. Bestaat er evenwel niet een gevaar voor onverenigbare beslissingen, als bedoeld in artikel 27, sub 3, van het Executieverdrag, wanneer de ene rechter de schadevordering zou toewijzen en de andere daarentegen de gelaedeerde in het ongelijk zou stellen?

101. Dat denk ik niet, voor zover de voorwaarde voor onverenigbaarheid, die het Hof in het arrest Hoffman 81 heeft geformuleerd, niet is vervuld. Het Hof oordeelde immers dat

"om vast te stellen, of van onverenigbaarheid (...) sprake is, moet worden nagegaan of de betrokken beslissingen rechtsgevolgen hebben die elkaar uitsluiten" 82.

102. In dit arrest oordeelde het Hof, dat een beslissing waarbij een echtgenoot werd veroordeeld om de andere echtgenoot levensonderhoud te betalen, onverenigbaar was met een in een andere verdragsluitende staat gegeven beslissing waarbij tussen de betrokkenen de echtscheiding werd uitgesproken. Hier is niet een dergelijke casuspositie aan de orde, en indien de gegeven beslissingen als tegenstrijdig mochten worden beschouwd, dan zouden zij daarentegen niet onverenigbaar zijn.

103. De bevoegdheidsverklaring door de rechter van de plaats waar de schade is ingetreden, kan niet worden aangetast op grond van het gevaar van tegenstrijdigheid tussen de door hem te geven beslissing en de beslissing van een rechter in een andere verdragsluitende staat die bevoegd is vergoeding van de in zijn rechtsgebied ingetreden schade te gelasten.

104. Ik kom tenslotte toe aan de zevende vraag, betreffende het van de eiser te verlangen bewijs aan de hand

waarvan de verwijzende rechter zich ervan kan vergewissen of hij bevoegd is krachtens artikel 5, sub 3.

105. De invloed van het geschil ten principale voor de bepaling van de bevoegdheid is door het Hof reeds geanalyseerd in het arrest Effer 83, dat handelde over artikel 5, sub 1, en waarin de verweerder het bestaan van een contractuele verhouding betwistte.

106. In zijn conclusie gaf advocaat-generaal Reischl als zijn mening te kennen:

"Zou men aannemen dat bij geschillen over het bestaan van een contractuele verhouding een beroep ex artikel 5, sub 1, van het Executieverdrag eo ipse uitgesloten was, dan zou deze bepaling door enkele betwisting zijdens verweerder evenzeer van haar werking worden beroofd als artikel 5, sub 3, betreffende de rechterlijke bevoegdheid ten aanzien van verbintenissen uit onrechtmatige daad, waar in de regel immers het verweer wordt gevoerd, dat hier juist geen sprake is van een onrechtmatige daad." 84

107. Het Hof overwoog:

"(...) dat de bevoegdheid van de nationale rechter om uitspraak te doen over vragen betreffende een overeenkomst ook de bevoegdheid omvat, het bestaan van de aan de overeenkomst zelf ten grondslag liggende elementen te beoordelen, daar zulks onontbeerlijk is om de geadieerde nationale rechter in staat te stellen zijn bevoegdheid krachtens het verdrag te toetsen",

En "dat met het oog op het doel en de geest van het verdrag voornoemde bepaling daarentegen moet worden uitgelegd in die zin, dat de rechter, die uitspraak moet doen in een uit een overeenkomst voortvloeiend geschil, zelfs ambtshalve de belangrijkste voorwaarden voor zijn bevoegdheid kan toetsen, in het licht van door de betrokken partij verstrekte overtuigende en relevante gegevens, waaruit het al dan niet bestaan van de overeenkomst blijkt" 85.

108. Door de betwisting van het bestaan van een overeenkomst gaat de bevoegdheid uit hoofde van artikel 5, sub 1, niet teniet, ook al wordt de rechter dan genoopt om ter toetsing van zijn bevoegdheid de materiële punten te onderzoeken.

109. Hierbij wordt toepassing gegeven aan de traditionele regel dat iedere rechter zijn eigen bevoegdheid bepaalt.

110. Hetzelfde dient te gelden ingeval de door de eiser op basis van artikel 5, sub 3, aangezochte rechter moet beslissen op een exceptie van onbevoegdheid van de zijde van verweerder, die stelt dat van onrechtmatige daad geen sprake is. Voor zijn uitspraak op de exceptie zal de rechter aan de hand van de door de eiser verstrekte gegevens moeten toetsen, of de verweerder al dan niet een handeling heeft begaan op grond waarvan hij eventueel aansprakelijk zou kunnen worden gesteld en waaruit binnen zijn rechtsgebied schade zou zijn voortgevloeid.

111. Ik geef het Hof dan ook in overweging, voor recht te verklaren:

"Ingeval van belediging door een in verschillende verdragsluitende staten verspreid kranteartikel, dient artikel 5, sub 3, van het Verdrag van 27 september 1968 betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de

tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken aldus te worden uitgelegd, dat de eiser zijn verordening kan indienen bij hetzij de rechter van de plaats waar het artikel is gedrukt, die bevoegd is om vergoeding te gelasten voor de integrale schade die een gevolg is van de onrechtmatige handeling, hetzij bij de gerechten van de plaatsen van verspreiding, die alleen bevoegd zijn ten aanzien van de schade die volgens het op de onrechtmatige daad toepasselijke recht binnen hun rechtsgebied is ingetreden.

Het gevaar van tegenstrijdige beslissingen, die een gevolg kunnen zijn van het feit dat meerdere fora bevoegd zijn, is niet van invloed op de bevoegdheid van de gerechten waarbij een vordering is ingediend op grond van de schade.

Het feit dat de verweerder betwist dat de constitutieve elementen voor de door de eiser gestelde onrechtmatige daad aanwezig zijn, kan als zodanig de nationale rechter niet de door hem aan artikel 5, sub 3, ontleende bevoegdheid ontnemen."

Conclusie A-G Léger:

1. Het gebeurt niet dikwijls dat bij een heropening van de mondelinge behandeling als gevolg van het door de kalender bepaalde toeval twee advocaten-generaal na elkaar in dezelfde zaak conclusie nemen.

2. Omdat ik mijn mening moet geven na de conclusie van mijn voorganger is mijn taak vergemakkelijkt: ik sluit mij namelijk aan bij het standpunt dat hij op 14 juli 1994 heeft ingenomen. Ik zal slechts enkele aanvullende opmerkingen maken waarmee een aantal argumenten kunnen worden beantwoord, die na de neerlegging van zijn conclusie zijn aangevoerd, in het bijzonder tijdens de tweede mondelinge behandeling.

3. Ik roep eerst de feiten in herinnering: F. Shevill, wonend in Groot-Brittannië, en drie in verschillende verdragsluitende staten gevestigde vennootschappen hebben voor de High Court een rechtsvordering wegens belediging ingesteld tegen de vennootschap die de krant "France-Soir" uitgeeft. De High Court verwerpt een exceptie van onbevoegdheid, die vervolgens middels een "appeal" aan het House of Lords wordt voorgelegd. Deze rechterlijke instantie heeft het Hof zeven prejudiciële vragen gesteld.

4. Dat de rechtsvordering wegens belediging tot de categorie van rechtsvorderingen wegens aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad behoort en daarmee tot het toepassingsgebied van artikel 5, sub 3, van het Verdrag van 27 september 1968 betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken (hierna: Executieverdrag), kan niet serieus worden betwist. 86 87

5. Volgens advocaat-generaal Darmon zijn naast het gerecht van de woonplaats van de verweerder ook bevoegd kennis te nemen van een vordering wegens belediging door middel van de pers hetzij de rechter van de plaats waar het artikel is gedrukt, die bevoegd is vergoeding van de volledige uit de onrechtmatige handeling voortvloeiende schade te gelasten, hetzij de

gerechten van elke verdragsluitende staat op welks grondgebied het artikel is verspreid, en wel voor de specifieke, binnen die staat toegebrachte schade 88.

6. Ik ben van de juistheid van dit standpunt overtuigd, en wel om de volgende redenen.

7. Zoals bekend, is de in de bijzondere bevoegdheidsregel van artikel 5, sub 3, Executieverdrag neergelegde bevoegdheidskeuze gerechtvaardigd om redenen van "een goede rechtsbedeling en een nuttige procesinrichting" 89.

8. In zulke ingewikkelde gevallen als het onderhavige, kan het forum enkel worden bepaald op basis van een compromis. In de literatuur vindt men het standpunt verdedigd: "(...) het doel van een goede rechtsbedeling kan slechts worden gerealiseerd wanneer het delicate evenwicht tussen enerzijds het doel van een rechter in de nabijheid van het geschil en anderzijds het vereiste van een zekere concentratie van bevoegdheden wordt geëerbiedigd" 90.

9. Met de wetenschap dat het Executieverdrag een geünificeerd stelsel voor de bepaling van de rechterlijke bevoegdheden behelst, moet het eerste doel zijn het vinden van een centraal forum. De moeilijkheid ligt hier in de bijzondere aard van de immateriële of niet-vermogensschade: deze is moeilijk aan te wijzen, te begroten en te vergoeden. Het is veelzeggend dat op sommige terreinen van de intellectuele eigendom, zoals het merkenrecht, waar dergelijke schade eveneens voorkomt, de internationale bevoegdheid in geval van inbreuk niet wordt bepaald aan de hand van de schade of schades, maar aan de hand van het enige veroorzakende feit: de inbreuk 91.

10. Deze uitlegging ligt geheel in de lijn van de rechtspraak van het Hof. Zo schrijven Bischoff en Huet in een commentaar op het arrest van 16 december 1980, Rüffler 92:

"(...) een van de krachtlijnen van de rechtspraak van het Hof bij zijn uitlegging van het Executieverdrag is, dat het een "verbrokkeling" van de hem voorgelegde probleemstelling (en een mogelijkerwijs daaruit voortvloeiende opdeling van rechterlijke bevoegdheden) wil vermijden en integendeel een zekere "enigheid" nastreeft door de bijzaak de hoofdzaak, dat wil zeggen de gevolghandeling of -gebeurtenis de veroorzakende handeling of gebeurtenis, te doen volgen" 93.

11. Terecht is dus in de eerdere conclusie het forum waar het artikel is gedrukt, de plaats van de veroorzakende gebeurtenis, omschreven als het centrale forum dat bevoegd is om met betrekking tot alle schade in de gehele Gemeenschap te beslissen.

12. Dat forum kan evenwel niet het enige forum zijn, en wel om twee redenen.

13. In de eerste plaats valt dit forum meestal, zo niet altijd, samen met het gerecht van de woonplaats van de verweerder. In het arrest van 30 november 1976 (Bier) 94 overwoog het Hof dat "(...) aanwijzing van alleen de plaats van de veroorzakende gebeurtenis in tal van gevallen zou leiden tot een versmelting van de bevoegdheden, voorzien in de artikelen 2 en 5, sub 3,

van het verdrag, dusdanig dat het nuttig effect van laatstgenoemde bepaling daarbij verloren zou gaan".

14. In de tweede plaats kan het forum van de plaats waar de schade is ingetreden (dus van de plaats van verspreiding) niet worden uitgesloten. Dit moet als alternatief openblijven, wil men het bestaan van "(...) een bijzonder nauw verband tussen de vordering en een andere rechter dan die van de staat van de woonplaats van verweerder" 95 kunnen verzekeren, waarop de bijzondere bevoegdheid van artikel 5, sub 3, van het Executieverdrag is gestoeld 96.

15. Wanneer iemand bijvoorbeeld het slachtoffer is van een belediging die is veroorzaakt door de publicatie van een krant in verdragsluitende staat A, die ook in verdragsluitende staat B wordt verspreid, alwaar hij bijzonder bekend is, moet de betrokkene zijn vordering naar zijn keuze bij het forum van eerstbedoelde staat aanhangig kunnen maken wanneer hij meent dat zijn schade zich over de gehele Gemeenschap uitstrekt, dan wel bij het forum van de tweede staat, wanneer hij meent dat zijn schade zich tot het grondgebied van die staat beperkt.

16. Dat is de reden waarom wordt voorgesteld, dat de verzoeker zich behalve tot het forum van de verweerder en dat van de veroorzakende gebeurtenis naar keuze ook kan wenden tot het forum van de plaats waar de schade is ingetreden 97.

17. Met deze oplossing wordt elk risico van "forum shopping" voorkomen: de geadieerde gerechten van de plaatsen van verspreiding beslissen elk over vergoeding van een andere schade. Bovendien zal het gerecht van de plaats waar het geschrift is gedrukt, aangezocht ter zake van de totale schade, in het algemeen met betrekking tot de in andere verdragsluitende staten toegebrachte schade het materiële recht van die staten toepassen.

18. Deze oplossing is ook in overeenstemming met het beginsel, dat de regels van bijzondere bevoegdheid strikt dienen te worden uitgelegd.

19. Ook wordt het gerecht bevoegd verklaard, dat het best in staat is de ter plaatse voorgevallen schade te beoordelen: de "bijzonder nauwe band" tussen de aangezochte rechter en het geschil is onmiskenbaar aanwezig.

20. Deze oplossing stuit echter wel op een belangrijk bezwaar: een fragmentatie van fora, terwijl de concentratie van rechtsvorderingen juist "(...) een van de primaire doelstellingen van het Executieverdrag is" 98.

21. Het Executieverdrag wil een veelheid van fora vermijden omdat dat het gevaar van onverenigbare beslissingen vergroot, wat een reden is om de erkenning (artikel 27, sub 3 en sub 5, Executieverdrag) of het verlof tot tenuitvoerlegging in andere verdragsluitende staten dan waar de beslissing is gegeven, te weigeren.

22. Dit gevaar is hier niet aanwezig.

23. De beslissingen van de in de verschillende verdragsluitende staten aangezochte rechters zullen ongetwijfeld tegenstrijdig kunnen zijn, aangezien zij door uiteenlopende materiële rechtsregels zullen worden beheerst. Zij zullen niet onverenigbaar zijn, omdat elke beslissing betrekking zal hebben op vergoeding

van een andere schade (de schade die zich op het grondgebied van de betrokken verdragsluitende staat heeft voorgedaan).

24. Daar komt bij, dat de verzoeker in elk geval altijd nog zijn integrale vordering voor het gerecht van de woonplaats van de verweerder en het gerecht van de veroorzakende gebeurtenis kan brengen.

25. Ik ga thans over tot de vier punten die mij na de heropening van de mondelinge behandeling in deze zaak cruciaal lijken.

26. Ten eerste kan de "plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan" in de zin van artikel 5, sub 3, niet worden gereduceerd tot de plaats waar de publicatie is verspreid.

27. Ten tweede is het forum van de plaats waar de schade is geleden, als oplossing ongeschikt.

28. Ten derde moet de in het arrest van 15 januari 1987 (Shenavai) 99 gegeven oplossing mijns inziens eveneens worden verworpen.

29. In de vierde plaats moet het gerecht van elke plaats van verspreiding niet de totale schade kunnen onderzoeken.

I. De bepaling van de "plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan"

30. Zoals bekend, beschouwt het Hof sinds het arrest Bier de "plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan" als een autonoom begrip 100. Het Hof is van oordeel dat "ingeval de plaats waar zich een feit heeft voorgedaan dat een aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad kan meebrengen, en de plaats waar door dit feit schade is ontstaan, niet samenvallen", deze uitdrukking "zowel de plaats waar de schade is ingetreden, als de plaats van de veroorzakende gebeurtenis" omvat 101.

31. Volgens de Britse regering valt in geval van belediging de plaats van de veroorzakende gebeurtenis samen met de plaats waar de schade is ingetreden: dat is dan de plaats waar een beledigend stuk openbaar wordt gemaakt aan een derde.

"De openbaarmaking van beledigend materiaal, en niet de uitgave of het drukken van de krant is de veroorzakende gebeurtenis die zowel naar Engels recht als feitelijk het slachtoffer rechtstreeks schade toebrengt." 102

"De openbaarmaking van het materiaal is de onmiddellijke en rechtstreekse oorzaak van de schade. Die handeling is derhalve een schadebrengend feit en het gerecht van de plaats waar die handeling is verricht kan zich dus bevoegd verklaren (...)." 103

32. Ik deel deze zienswijze niet.

33. Het geval waarop het arrest Bier betrekking had, te weten de geografische scheiding tussen de plaats van de veroorzakende gebeurtenis en de plaats waar de schade is ingetreden, doet zich mijns inziens ook hier voor. De plaatsen waar de krant wordt verspreid, vallen niet samen met de plaats van publicatie.

34. Wordt dus gesteld dat de veroorzakende gebeurtenis zich heeft voorgedaan op de plaats van verspreiding, dan wordt een forum uitgesloten, dat vol-

gens het Executieverdrag, zoals uitgelegd in het arrest Bier, ter beschikking staat van de gelaedeerde.

35. Het Hof rechtvaardigde deze dubbele bevoegdheid in het arrest Bier door erop te wijzen dat

"(...) de aanwijzing van alleen de plaats van het intreden der schade tot gevolg zou hebben dat in gevallen waarin de plaats van de veroorzakende gebeurtenis niet dezelfde is als de woonplaats van de aansprakelijke persoon, een nuttige aansluiting bij de bevoegdheid van een rechter in de naaste nabijheid van de oorzaak der schade zou zijn uitgesloten" 104.

36. De door de Britse regering voorgestane oplossing komt neer op een versmelting 105 van de plaats waar het veroorzakende feit zijn oorsprong vindt en de plaats waar de schade is ingetreden, en houdt geen rekening met de rechtspraak van het Hof.

37. Derhalve dient de plaats van de veroorzakende gebeurtenis, zoals de plaats waar het geschrift is gedrukt, te worden onderscheiden van de plaats waar het schadebrengend feit zich heeft voorgedaan, zoals de plaats waar de krant is verspreid.

II. De plaats waar schade is geleden, is als oplossing ongeschikt

38. Kan ten aanzien van de aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad de "plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan" worden uitgelegd als zijnde de plaats waar de schade is geleden, hetgeen erop zou neerkomen dat het forum actoris de regel wordt, aangezien de gelaedeerde de schade in het algemeen in zijn woonplaats ondervindt? 106

39. Het Executieverdrag is gebaseerd op de in artikel 2 geformuleerde algemene bevoegdheidsregel "actor sequitur forum rei". Het forum actoris, het exorbitante forum van het commune recht, wordt in het Executieverdrag slechts in uitzonderlijke gevallen voorzien die limitatief zijn opgesomd in de artikelen 5, sub 2, 8 en 14:

"Afgezien van de uitdrukkelijk voorziene gevallen blijkt uit het Executieverdrag een afkeer van de bevoegdheid van de gerechten van de woonplaats van de verzoeker." 107

40. Het forum actoris lijkt mij bovendien zeer moeilijk in te voeren in het kader van de bijzondere bevoegdheid van artikel 5, sub 3, die het niet uitdrukkelijk voorziet. Waar dit forum afwijkt van de regel, dat de gerechten van de staat van de woonplaats van de verweerder bevoegd zijn, moet die bevoegdheid eng worden uitgelegd 108.

41. Op het gebied van de aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad heeft het Hof nooit het gerecht van de plaats waar de schade is geleden, bevoegd verklaard. Ten aanzien van een indirect gelaedeerde heeft het Hof die bevoegdheid zelfs uitdrukkelijk uitgesloten 109. Advocaat-generaal Darmon heeft in zijn conclusie in de zaak Marinari 110, waarin nog geen uitspraak is gedaan, aangetoond dat de ratio van artikel 5, sub 3, niet is gebaseerd op het vereiste van bescherming van de gelaedeerde, maar op "het bestaan van een bijzonder nauw verband tussen de vordering en een andere rechter dan die van de staat van de woonplaats van

verweerder (...)" 111, en dat het forum van de plaats waar de schade is geleden, niet aan dat vereiste voldoet. 42. Ik zie daarom dan ook niet in, hoe het gerecht van de plaats waar de schade is geleden, bevoegd zou kunnen worden verklaard ten aanzien van een rechtsvordering tot vergoeding van andere dan vermogensschade als gevolg van een belediging, terwijl een dergelijk bevoegdheidsvoorrecht is uitgesloten bij een rechtsvordering tot vergoeding van materiële schade. Zou men zich bijvoorbeeld kunnen voorstellen, dat een Duitse toerist die bij een ongeval in Spanje ernstig wordt gewond, wordt gedwongen om zijn vordering in te stellen bij de gerechten van die staat - de plaats waar de schade is ingetreden en de plaats van de veroorzakende gebeurtenis - terwijl degene die zich door een publikatie beledigd acht, het voordeel van het forum actoris zou toevallen?

43. Stellig zou men kunnen zeggen dat het slachtoffer van een belediging door middel van de pers het doelwit is van een handeling die hij niet heeft gewild of gezocht, en dat er geen gevaar bestaat dat het Hof, door het gerecht van de woonplaats bevoegd te verklaren, de gelaedeerde in staat zou stellen zijn forum te kiezen. Maar heeft degene die materiële schade heeft geleden, de jegens hem begane handeling dan wel gewild of gezocht? Waarom zou het Hof aan de eerstbedoelde een voorrecht gunnen dat het Executieverdrag aan de ander onthoudt?

44. Ten slotte zou men zich nog op het standpunt kunnen stellen, dat een zo specifieke schade als de aantasting van iemands eer of goede naam onlosmakelijk verbonden is met deze persoon en zich dus noodzakelijkerwijze heeft voorgedaan in de plaats van zijn woonplaats.

45. Naar mijn overtuiging valt de plaats van de schade in zulke gevallen samen met het gebied waar de publikatie is verspreid. De schade kan worden losgemaakt van het forum van de woonplaats van de gelaedeerde, dat - zoals de Britse regering duidelijk heeft laten zien 112 - niet noodzakelijk enig verband met de schade heeft 113.

46. De keuze van het forum van de plaats waar de schade is geleden - en dus van het forum actoris - zou ten slotte nog een probleem met zich brengen dat specifiek het voor de verwijzende rechter aanhangige geding geldt. Drie van de vier verzoekers zijn rechtspersonen: hoe moet hun woonplaats worden bepaald? Is dat de statutaire vestiging of de plaats van de belangrijkste vestiging?

47. Het Executieverdrag bevat evenmin een definitie van de woonplaats van rechtspersonen als van de woonplaats van natuurlijke personen. Artikel 53 bepaalt dat de plaats van vestiging van vennootschappen en rechtspersonen moet worden behandeld als de woonplaats, en dat de rechter, om deze plaats van vestiging vast te stellen "de regels van het voor hem geldende internationaal privaatrecht" moet toepassen. De in het recht van de verschillende verdragsluitende staten gekozen oplossingen lopen zeer uiteen 114. Zoals is opgemerkt, "bestaat het gevaar dat die verschillen weinig gelukkige resultaten opleveren" 115, in het bij-

zonder concurrente bevoegdheden. Daarom wordt "het ontbreken van een uniforme conflictenregel met een betrouwbaar aanknopingselement" wel betreurd 116.

48. Ook al geldt dit probleem specifiek het voor de verwijzende rechter aanhangig geding, ik zie hierin toch een verder argument om de bevoegdheid van het forum van de plaats waar de schade is geleden, te verwerpen.

III. Toepassing van de in het arrest Shenavai gekozen oplossing is niet geschikt

49. In het reeds genoemde arrest Shenavai heeft het Hof het beginsel toegepast, dat de bijzaak de hoofdzaak volgt: "met andere woorden, bij verschillende in geding zijnde verbintenissen zal de hoofdverbintenis bepalend zijn voor de bevoegdheid van het gerecht" 117. Het Hof verbond daaraan de volgende conclusie:

"In een geschil betreffende een rechtsvordering betreffende honoraria, ingesteld door een architect die is belast met het maken van een bouwtekening voor huizen, is de contractuele verbintenis die concreet aan de vordering in rechte ten grondslag ligt, bepalend voor de vaststelling van de plaats van uitvoering in de zin van artikel 5, sub 1, van het verdrag (...)" 118

50. Verweerster in de onderhavige zaak geeft in overweging datzelfde beginsel toe te passen 119.

51. Deze mogelijkheid is in de voorgaande conclusie overtuigend van de hand gewezen 120. Daar komt bij, dat het Hof reeds eerder heeft geweigerd om in het kader van artikel 5, sub 3, het beginsel *accessorium sequitur principale* toe te passen. In het arrest Kalfelis 121 ontzegde het Hof het op grond van de bijzondere bevoegdheid van artikel 5, sub 3, aangezochte gerecht een *accessoire bevoegdheid* "(...) om kennis te nemen van de andere onderdelen van de vordering, die een andere grondslag hebben dan onrechtmatige daad" 122.

52. Hoe kan ten slotte de plaats van de voornaamste schade worden bepaald, zonder de bekendheid van de beledigde persoon in de verschillende betrokken verdragsluitende staten vast te stellen, het aantal in elk van die staten verspreide exemplaren te tellen, kortom zonder het geschil ten gronde te beoordelen? Het Hof heeft verklaard dat "de doelstellingen en de geest van het Executieverdrag" verlangen dat artikel 5 aldus wordt uitgelegd, "dat het nationale gerecht over zijn bevoegdheid kan beslissen zonder op de materiële aspecten van de zaak te moeten ingaan" 123.

53. Is dit niet zo, dan is de verzoeker niet meer zeker, dat de door hem aangezochte rechter zich bevoegd zal verklaren. Een dergelijke oplossing zou indruisen tegen het vereiste dat de bevoegdheidsregels voorzienbaar moeten zijn, zoals het Hof heeft geoordeeld in de arresten van 15 januari 1985 (Rösler) 124 en (Handte) 125.

IV. Het gerecht van de verdragsluitende staat waar het artikel is verspreid, is bevoegd om van de vordering ter zake van de specifiek in die staat veroorzaakte schade kennis te nemen

54. Ten aanzien van aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad "is de bevoegdheid (van de rechter van de plaats van de schade) (...) uiteraard functioneel beperkt.

Zij is immers - volgens het arrest Bier uitsluitend - gebaseerd op de vereisten van een goede rechtsbedeling, meer in het bijzonder op het verband dat moet bestaan tussen een vordering en de rechter die wordt geroepen daarvan kennis te nemen, onder meer wat het bewijs en de procesinrichting betreft" 126.

55. Daaruit volgt, dat het gerecht van een verdragsluitende staat niet voldoende verband heeft met de schade die is veroorzaakt in een andere verdragsluitende staat die noch door de plaats waar zij zich heeft voorgedaan, noch door die van de onrechtmatige handeling een verband met dat gerecht heeft. Het in de rechtspraak vereiste nauwe verband (lien de proximité) tussen forum en het geschil bestaat slechts voor de schade die zich in de staat van het aangezochte forum heeft voorgedaan.

56. Een andere oplossing zou vanzelfsprekend forum shopping in de hand werken: de Engelse rechter zou zelfs vanwege zijn "tegemoetkomendheid" tegenover door een belediging gelaedeerden wel eens het aangezezen forum kunnen worden op dit gebied.

57. De noodzaak om elk risico van forum shopping te voorkomen is bijzonder groot, wanneer het geschil een materie betreft waarin het in de verdragsluitende staten geldende materiële recht niet is geharmoniseerd en die aanleiding kan geven tot oplossingen die van verdragsluitende staat tot verdragsluitende staat sterk uiteen kunnen lopen. Dat geldt in het bijzonder voor het recht inzake belediging.

58. Om deze redenen maak ik de bewoordingen van het dispositief van de conclusie van advocaat-generaal Darmon van 14 juli 1994 tot de mijne.
